

UDK 651.71:352(497.4)"1677/1803"
Prejeto: 30. 11. 2004

Neznana starejša uradovalna slovenica s Štajerskega (1677–1803)

BORIS GOLEC

docent dr., znanstveni sodelavec, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU,
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Prispevek obravnava šest slovenskih prisežnih obrazcev s Štajerskega, nastalih v časovnem razponu od 70. let 17. do začetka 19. stoletja. Pet jih je bilo doslej še neevidentiranih in neobjavljenih, pri tem pa je vsebina enega od njih znana v starejši različici oz. predlogi. Dokumente bi glede na krajevni izvor in jezikovno-pravopisne poteze lahko razdelili v dve skupini. V prvo sodijo obrazci iz Gradca, pisani v osrednjeslovenskem (kranjskem) jeziku; prvi je v rabi pri notranjeavstrijski vladi, drugi (v dveh različicah) pa pri deželnih stanovih. Drugo skupino sestavljajo tri prisege iz mestnega arhiva mesteca Ormož tik ob hrvaški meji; dve sta namenjeni priseganju na novo sprejetih meščanov in tretja mestnih svetnikov. Starejši dve, zapisani okoli leta 1700, kažeta izrazite poteze sosednega (hrvaško)kajkavskega knjižnega jezika. Tretja ima, nasprotno, več vzhodnoštajerskih značilnosti, vse tri pa so pod izrazitim vplivom kajkavskega pravopisa. Obravnava se dotika tudi vprašanja rabe pojma hrvaški za slovenske obmejne govore ormoške okolice.

KLJUČNE BESEDE: *prisežni obrazci, slovenščina, Štajerska, Ormož, kajkavščina*

ABSTRACT

NEWLY DISCOVERED ADMINISTRATIVE SLOVENICA FROM STYRIA (1677–1803)

The paper discusses six Slovene oath forms from Styria, written in the period between the 1770's and the beginning of the 19th century. Five of them have not been recorded and published yet. The contents of one are known from an older sample. The documents can be divided into two groups based on their origin and spelling and language features. The first group comprises the forms from Graz, written in the central Slovenian (Carniolan) languages, the first one used by the Inner Austrian government and the other (in two different variations) by the provincial states. The second group comprises three oaths from the municipal archives of Ormož near the Croatian border. Two of them were used for newly accepted townsmen and one for city councillors. The older two, written around 1700, display distinct features of the neighbouring Kajkavian Croatian literary language, whereas the third one has more characteristics of Eastern Styria. All three are strongly influenced by the Kajkavian spelling. The analysis also covers questions of the term "Croatian" for the borderland dialects around Ormož.

KEY WORDS: *Oath forms, Slovene language, Styria, town Ormož, Kajkavian Croatian language*

Nabor objavljenih slovenskih uradnih dokumentov starejšega datuma z območja Štajerske se bo s pričujočo objavo povečal za šest enot oz. za pet različnih besedil. Njihova namembnost in vsebina sta "klasični", saj imamo spet opraviti "le" s prisegami, vse tja do prve polovice 19. stoletja daleč najpogostejšimi v slovenščini pisanimi neliterarnimi in nenabožnimi besedili. Predstavljeni dokumenti so nastali v časovnem raz-

ponu od 70. let 17. do začetka 19. stoletja in kolikor sem mogel ugotoviti, jih je pet popolnoma neznanih. Strokovna javnost bi lahko doslej poznala le transliterirano in faksimilno objavo enega, a je obe spregledala, druga dva dokumenta sta bila v literaturi deležna samo napol točne omembice, trije pa so ostali sploh povsem prezrti.

Dokumente bi lahko razdelili v dve skupini, in

sicer tako glede na krajevni izvor kakor glede na jezikovne poteze. Doseg prvih treh – v enem primeru gre za dve različici istega besedila – je bil v svojem času znatno širši, saj imamo opraviti s prisežnima obrazcema dveh graških oblastev: štajerskih deželnih stanov in naddeželne notranjeavstrijske vlade, ki je od 1564 do 1749 pokrivala prostor vseh s Slovenci poseljenih habsburških dežel. Zadnji trije dokumenti oz. besedila so prisežni obrazci lokalne narave, nastali v pisarni miniaturnega mesta Ormož ter namenjeni priseganju na novo sprejetih meščanov in mestnih svétnikov. Tudi v jezikovnem pogledu so med obema skupinama besedil zelo velike razlike. Graški obrazci jasno kažejo osrednjeslovenske – kranjske značilnosti, četudi so njihovi avtorji najbrž službovali v štajerskem Gradcu in sta bili različici deželnostanovske prisege namenjeni sploh samo štajerskim Slovencem. Ormoške prisege z zelo izrazitimi kajkavskimi potezami pa so, nasprotno, značilen produkt vzhodnoštajerskega obmejnega prostora. Zlasti prvi dve ne bi bilo nemara nič manj upravičeno šteti h kajkavskemu pismenstvu, saj sta pri njem dobili veliko več kot samo navdih.

I. Graška fevdna prisega 1677

Fevdni prisegi iz štajerskega Gradca sem prišel na sled nepričakovano, in sicer med iskanjem prisežnega besedila iz župnišča v Šmartnem na Pohorju, ki, kot se je nazadnje izkazalo, nikoli ni obstajalo. Leta 1983 ga je v slovenskobistriškem zborniku mimogrede omenil J. Koropec, ne da bi razkril njegovo vsebino in točno nahajališče v citiranih aktih notranjeavstrijske vlade iz let 1677 do 1680.¹ Pregledovanje navedenih aktov v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu je v enem od njih res navrglo prisego, vendar povsem drugačne narave od pričakovane. Gre namreč za različico že znane, vsaj dve desetletji starejše fevdne prisege iz vladne knjige prisežnih obrazcev. Sicer pa je s šmartenskim župniščem kvečjemu v posredni zvezi in nikakor ne izvira s Pohorja, kot je zmotno zapisal Koropec. Samostojni zapis se je namreč tako ali drugače znašel v svežnju spisov o sodnem sporu med šmartenskim župnikom Martinom Plavcem in njegovimi župljani v drugi polovici 70. let 17. stoletja.²

Pritožbe Šmarčanov zoper njihovega župnika so same po sebi zanimive, a jih bomo pustili ob strani.³ Bolj kot njihova vsebina nas zanima, na kakšen način je slovenski prisežni obrazec prišel med sodne spise. Ni mogoče povsem izključiti

hipoteze, da se je to zgodilo po naključju in obrazec tako po vsebini sploh ne sodi tja, kjer je bil najden. Gre namreč za nevezan list, katerega format in vrsta papirja ne ustrežata nobenemu drugemu dokumentu v zadevi, le nevezanemu listu, na katerem je zapisan nemški prisežni obrazec z naslovom "Der Zeugen Aÿdt". Oba obrazca se tudi po pisavi razlikujeta od preostalih spisov v svežnju, v katerem sta shranjena. Šmartenskem sodnemu sporu je po vsebini oz. namembnosti bližji nemški obrazec, saj je namenjen pričam, povabljenim k pričevanju v sodnih sporih. Slovensko fevdno prisego tako s Plavčevo zadevo povezujejo le zunanje lastnosti dokumenta, napisanega na enakem papirju kot nemški obrazec. Skupna provenienca morda priča, da je fevdna prisega zašla med šmartenske spise povsem po pomoti, pač skupaj z obrazcem za priče. Ker nobeden od njiju ni datiran, ju lahko časovno umestimo le glede na datirane dokumente v sodnem spisu. Le-ti obsegajo trimesečje od aprila do julija 1677 in so sestavni del zadeve, zaključene januarja naslednje leto.

Vprašanje, kaj počne fevdna prisega med dokumenti o Plavčevi pravdi z župljani, s tem še ni rešeno. V nedatiranem odgovoru njegovega odvetnika je namreč navedeno, da bo Plavec svoje trditve dokazal s prisego (*mit dem Jura-ment erweisen*). Ni torej čisto izključeno, da je šmartenski župnik prisegel po fevdni prisegi, vendar ne vidim prav nikakršne zveze med dokazovalnim priseganjem v sodnem sporu in fevdno prisego, po vsebini prisego vazala za prejete deželnoknežje fevde.⁴ Razen seveda, če je šlo za dve povsem različni, a sočasni dejanji. Če pa je Plavec v sodnem sporu res prisegel po obrazcu fevdne prisege, se postavlja vprašanje, na katero bo treba v prihodnje še odgovoriti, in sicer: komu vse in za kakšne primere je bila fevdna prisega namenjena.

Predlogo prisege so pri notranjeavstrijski vladi vzeli iz svoje uradne knjige prisežnih obrazcev (*Juramentenbuch*), ki so jo uporabljali že od vladanja cesarja Ferdinanda III. (1637–1657) in je ostala v uporabi še vse do konca vladavine Karla VI. (umrl 1740).⁵

Sámo besedilo naše fevdne prisege je bilo v izvorni obliki, tj. po knjigi prisežnih obrazcev in z imenom cesarja Ferdinanda, objavljeno že nekajkrat.⁶ Znano je tudi, da so ga uporabljali v času cesarjev Leopolda I. (1657–1705) in Karla

¹ Jože Koropec, Svet okoli Slovenske Bistrice do leta 1700, *Zbornik občine Slovenska Bistrica I*, Slovenska Bistrica 1983, str. 137.

² Steiermärkisches Landesarchiv (StLA), Innerösterreichische Regierung, Eum 1678–I-3.

³ O tem gl. Koropec, n. d., str. 137.

⁴ O naravi obravnavane fevdne prisege prim. J. J. (=Metod Dolenc), Dvoje slovenskih fevdskih priseg, *Časopis za zgodovino in narodopisje* VIII (1911), str. 38.

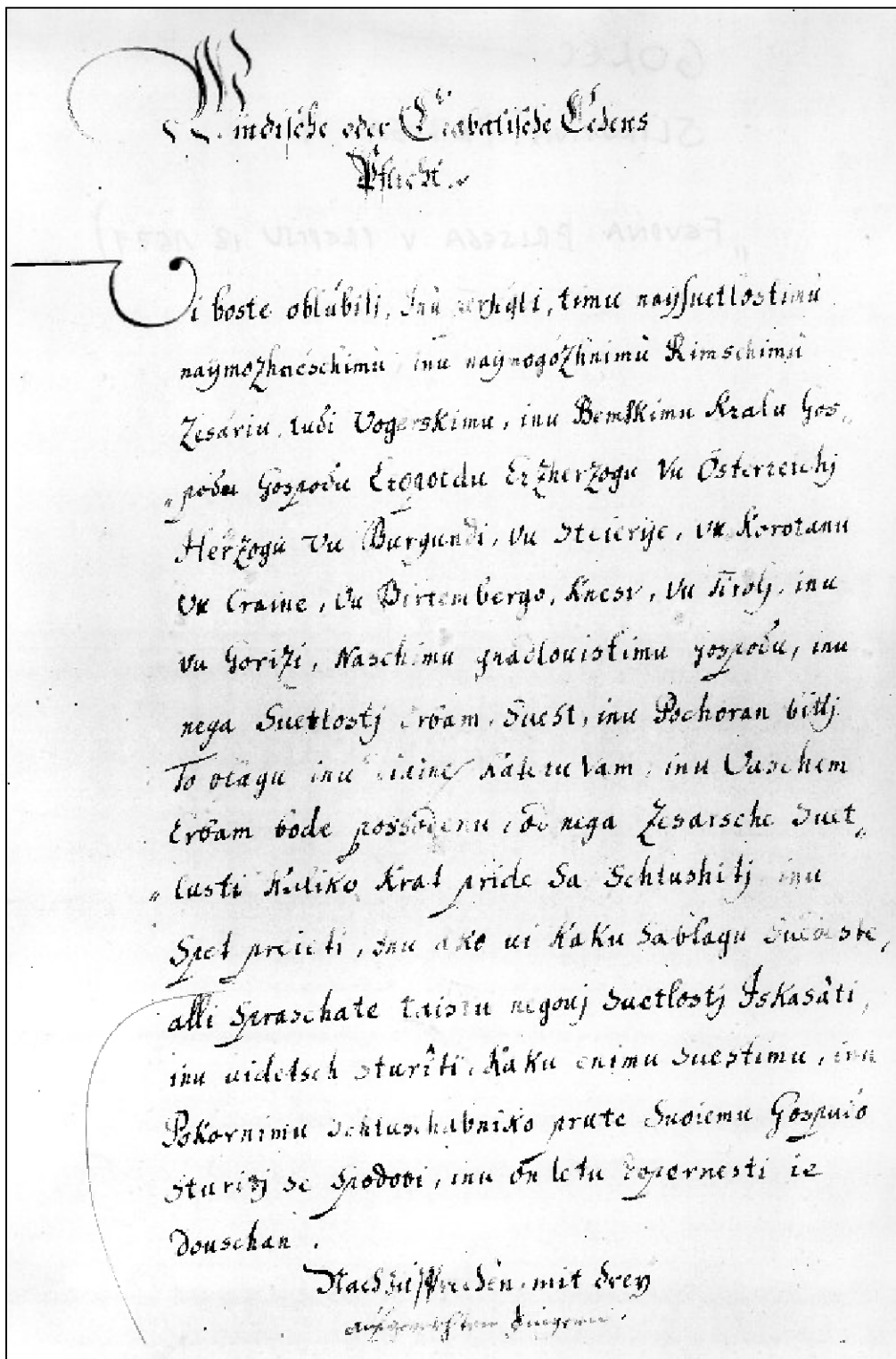
⁵ Prav tam, str. 37; Metod Dolenc, *Pravna zgodovina za slovensko ozemlje*, Ljubljana 1935, str. 211.

⁶ Komentirana objava: J. J., n. d., str. 33–46; Matko Potočnik, *Vojvodina Koroška, II. zvezek. Zgodovinski opis* (Slovenska zemlja, VI. del), Ljubljana 1910, str. 49–50; Dolenc, n. d., str. 212–214.

VI. (1711–1740), saj je Ferdinandovo ime v knjigi obrazcev prečrtano in ob strani nadomeščeno z imenoma njegovih naslednikov. Naš prepis iz leta 1677, ki nosi ime cesarja Leopolda, je torej samo konkreten materialni dokaz uporabe ob-

razca v času njegovega vladanja. V tem je tudi glavni pomen njegovega odkritja. Ker pa besedilo v podrobnostih ni dosleden prepis izvornika, se mi je zdelo smiselno, da ga v celoti objavim.

Fevdna prisega v prepisu iz leta 1677

[1. stran]

Windijche oder Crabatijche Lehens Pflicht

Vi boste oblubili, Inu per]egli, timu nay]suetlostimu, nay]moghneschimu, inu nay]mogozhnimu Rimschimu Zesariu, tudi Vogerskimu, inu Bemskimu Kralu Gos= podu Gospodu Leopoldu Erzherzogu vu Österreich Herzogu vu Burgundi, vu Steirje, vu Korotanu vu Craine, vu Birtembergo, Knesv, vu Tirolj, inu vu Gorizi, Naschimu gnadlouistimu Gospodu, inu nega Suetlostj Erbam, Suest, inu Pochoran bittj, To blagu inu diaine kateru Vam, inu Vaschem Erbam bode possodenu, od nega Zesarsche Suet= lusti kuliko krat pride Sa Schlushitj inu Spet preieti, Inu ako ui kaku Sablagu Suedeste, alli Spraschate taistu negouj Suetlostj Iskasati, inu uidetsch Sturiti, kaku enimu Suestimu, inu Pokornimu Schluschniko prute Suoitemu Gospudu Sturitj Se Spodobi, inu on letu dopernesti ie douschan.

Nach zu sprechen mit drey aufgerekhten Fingern.

[2. stran]

Kako meni ie sadai naprei brano, y Sapoue= dano, Tako hozhim Sturiti, y Vuse dopernesti, tako meni Bug pomosi, Sueta diua Maria, Mate Bosia, y Vu]e Suetzi

Če izvzamemo spremenjeno vladarjevo ime, se naš obrazec razlikuje od izvornika v vladni knjigi obrazcev samo po nepomembnih podrobnostih, ki so plod prepisovalskih napak, deloma pa morda tudi zavestnih popravkov pri sklanjanju in zapisovanju določenih glasov. Največja razlika med predlogo in obravnavanim prepisom je v 12. vrstici prepisa, ki bi bil na tem mestu brez poznavanja izvornika nerazumljiv. Namesto "ako vi kaku satayeno blagu suedeste" pravi namreč: "ako ui kaku Sablagu Suedeste". Sodeč po Dolenčevi komentirani objavi iz leta 1911,⁷ so manjše razlike z našim prepisom tudi v primerih: *nay]moghneschimu* inu *nay]mogozhnimu* namesto *nay]moghneschimu* inu *nay]mogozhnimu*, *gospudu* namesto *Gospodu*, *Pemskimu* namesto *Bemskimu*, *na Gorizi* namesto *vu Gorizi*, v enem primeru *Suetlusti* namesto *Suetlosti*, *Iskasate* namesto *Iskasati* in *Pokornimu* namesto *Pokornimu*. Pri prvem primeru (*Sablagu*) se še zdi, da je spodrseljaj delo slovenščine nevesčega prepisovalca, vsi drugi pa prejkone kažejo na zavestno popravljanje v oblike, bližje prepisovalčevemu idiomu.

Opozoriti gre še na eno skupno značilnost obrazca iz Ferdinandovega časa (1637–1657) in našega, po nastanku 20–40 let mlajšega prepisa iz leta 1677. Ta ima namreč naslov "Windijche oder Crabatijche Lehens Pflicht", in to ne glede na to, da drugače kot predloga v knjigi obrazcev vsebuje samo slovensko besedilo in ne tudi

hrvaškega. Skupaj z zaključno formulo religiozne narave, v predlogi skupno tako za slovenski kot hrvaški obrazec in po jezikovni plati bližje hrvaščini kot slovenščini, samo potrjuje, da je bil vzet iz knjige obrazcev.

O samem jeziku fevdnega prisežnega obrazca ne kaže izgubljeni besed. Vsekakor gre za osrednjeslovensko jezikovno varianto, torej za kranjščino,⁸ ki ji je prepisovalec iz leta 1677 zapustil nekaj sledov lastnega idioma. Razen kratkega gotičnega nemškega navodila o načinu priseganja je besedilo pisano v humanistiki, pravopis pa je, kot že v predlogi, nedosledna bohoričica. Tako srečujemo tudi sestavljena nemška grafema *tsch* za *č* (*uidetsch*) in zlasti *sch*, ki ne ponazarja le glasu *š* (*Spraschate*), temveč tudi *ž* (*douschan*) in *sk* (*Zesarsche*).

II. Dve različici graške prisege za vinske cenilce 1754

Tudi naslednja dokumenta, različici prisege cenilcev vinske naklade, sta graške provenience in shranjena v Štajerskem deželnem arhivu. Ljubeznivo mi ju je odstopila najditeljica Marija Hernja Masten iz Zgodovinskega arhiva Ptuj, ki je nanju naletela med evidentiranjem virov za ptujsko-ormoško območje. Kolikor je znano, doslej v literaturi nista bila niti objavljena niti evidentirana.

Po izvoru in namembnosti sodita v isto skupino starejših slovenskih dokumentov kakor zgornji obrazec fevdne prisege. Gre za različici formularja prisege, v tem primeru predvidene za ljudi nižjega stanu, tj. od navadnega podložnika do največ meščana, ki so bili s strani štajerskih deželnih stanov pritegnjeni k cenitvi nove dajatve vinske naklade (*Weinaufschlag*) v slovenskem delu Štajerske. Prisežno besedilo se je ohranilo v snopiču dokumentov o uvedbi vinske naklade leta 1754. Ker ti med drugim govorijo o postavitvi in priseganju vinskih cenilcev po posameznih gospodstvih in vključujejo nemško različico prisege, sem lahko njen slovenski obrazec datiral prav v navedeno leto.⁹ Besedilo poznamo v dveh različicah na samostojnih listih, ki ju ni pisala ista roka in med katerima so majhne prepisovalske razlike. Tu objavljam samo prvo različico, ko gre za neenotnost le-te z drugo, pa razlike navajam v opombah pod črto. Kolikor je edina razlika v pisanju velike in male začetnice, so vsi primeri navedeni v skupni opombi.

⁸ Po J. Riglerju glede jezika obeh predlog v knjigi obrazcev ni mogoče pritrditi Grafenauerju, da sta obrazca pisana v jeziku Dalmatinove biblije; Rigler zavrača tudi M. Dolenca, da gre za dolensko narečje, ker naj bi bilo dolenskih potez malo, ni pa izrazito štajerskih posebnosti, razen morda *svoiemu*, *vu* in tvorba presežnika z *-naj* (Jakob Rigler, *Jezikovnokulturna orientacija Štajercev v starejših obdobjih, Svet med Muro in Dravo*, Maribor 1968, str. 663–664).

⁹ StLA, *Landschaftliches Archiv*, Antiquum VI, K 617.

⁷ J. J., n. d., str. 35–36.

Prva različica prisege za vinske cenilce 1754

Dießige Persege

Dießi postaulena va vusse Schatzmone

Ich N. Burger, Vauport, Sogpan, Gernig ali
 podleskni te N. gosposdske, oblatim, inu
 pershepsom emi visuku Jäsiiti Landshafft
 te Steyersche Deshele, nech Excellenzu gospudu
 gospudu Landeshaubtmann, inu emi visuku Jäs
 titi Verordenski Gägroschi näschi vte deshele,
 de jest te odvinogradou, ali Gotiz Katere mani
 ta Schafinski namestnik, ali Compensius
 Vinskasnu bode, kupsstaulene, inu Terouane
 vine pote mainski, inu leserische sudobi sha,
 kat zem, so jest sem k Schafilotich Krue, ali
 sadobe od Gotiz va Schafmanno postaulen gradou,
 letu se mote zgodit so moji Jameti jnu vesti,
 bres ledajna emiga shouastua, ali Prijas,
 nosti, emiga daru, ali dobrole, posebru, pask
 oberimma klenbi, ali Schotli, La bres vtega najp
 menohiga ktrivizshiga Stiza moje Gosposke, am,
 pak zem natakno viso shafat, kator se emim
 Pestemine, Praysternu, inu Bogojezimou Morhu
 spudobi, inu jest na sodrimu dena predem

Schega Persegae.

Gori postaulena sa vu|se Schäzmone

Jest N: Purger, Vaupoth, Soppan, Gornig ali podloshni te N: Gospodske,¹⁰ obtubim, inu pershe|sem eni visoku Zästiti Landschafft te Steyersche Deshele, nech Exellenzu gospudu gospudu Landshaubtmann, inu eni visoku Zäs=titi Verordenski Gäsposhi¹¹ näschi vte desheli, de jest te odvinogradou, ali Goriz Katere meni ta Shazinski namestnik, ali Commi|sarius Vunskasau bode, Kupspraulene, inu Perpouane vine pote mainshi¹², inu lo|snischi Sadobi¹³ sha= zat ozem, Ko Jest sem K Shazilotich¹⁴ Pouvo, ali sadobe od Goriz sa Shazmano postaulen gratan, letu se more sgodit Po moi Pämeti, jnu vesti, bres Scledajna eniga shourästua, ali Perÿäs= nosti, eniga daru, ali dobrote, posebnu päkh obenimu hklubu, ali Schodi, Ja bre|s vsega najn= menshiga Krivizhiga Nuza moje Gosposke, am= pak ozem nataxno viso shazat, koker se enimu Postenimu¹⁵, Pravizhnimu, inu bogojezimu¹⁶ Moshu Spodobi, inu jest na sodnimu denu pred tem V|segamogozhnimu¹⁷ Bogu bodem sprizhat, inu sposnati mogu, Jest tudi ozhem moimu naprei postaulenimu Namestniku, ali Commi|sariusu¹⁸ vso Pokorschno¹⁹ Skasati, jnu kai meni teiste sne= govich napreipisanich naukou wode pod= voziu, ali sporozu²⁰, Jest une proviznu,²¹ jnu Svestu²² obravit ozhem, Kaku gvisno meni Bog pomogä,²³ Jenö ta prezista bre|s u|sega²⁴ mades= ha Spozetha Diviza, jnu Matti Boshja Maria Jnu o|se²⁵ lubi Svetniki. Amen.

Če zanemarimo povsem nepomembne razlike v rabi velike in male začetnice, se naša prepisa

razlikujeta v treh besedah in deloma v rabi samoglasnikov *o* in *u*. Oba sta, kot vse kaže, prepisa tretje, za zdaj neznane predloge, le da ji prvi ostaja zvestejši. Predloga je dobesedni prevod ohranjenega nemškega obrazca "Formula Juramenti Vor die Schäzmänner", prevajalec pa je bil v vsakem primeru Kranjec. Osrednjeslovenske poteze so namreč več kot očitne, najsi gre za dolensjske (*visoku, gospudu*) ali gorenjske (*gratan*), medtem ko štajerske v celoti pogrešamo. Morda je le *dan* s prepisovanjem naknadno postal štajerski *den* (*sodnimu denu*), a tudi ta oblika ni izključno štajerska posebnost.

Mesta, na katerih se različici najbolj razlikujeta, so naslednja. Prvič, v drugi različici imamo presežnik (*När mājnschi*) namesto primernika (*mainshi*) – to je pri zadnji najverjetneje prepisovalski lapsus. Drugič, izraz *zadoba* (*Sadoba*) v drugi različici enkrat nadomešča *cena* (*Czena*) in tretjič, *pokorš(či)na* (*Pokorschno*) je v drugi različici očitno po pomoti postala pokora (*Pokoro*). Da je prva različica bližja "kranjskemu" izvorniku kakor druga, kažejo prejkone značilno štajerski zapisi 3. osebe moškega spola preteklika (*sporočo* namesto *sporoču*), dajalnika (*vsegamogocnimö* namesto *vsegamogocnimu*, *poštenimö* namesto *poštenimu*) in prislova načina (*pravično jnu zvestö* namesto *pravičnu jnu zvestu*). Nemara se roka domnevno štajerskega prepisovalca pri drugi različici kaže tudi v opustitvi zobnoustničnega v na začetku besede (*vsega, vse* namesto *usega, ose*). Presežnik *narmājnschi* v drugi, bolj "štajerski" različici, je sicer značilen za kranjske govore, toda to bolj govori le v prid temu, da je predpona *-nar* v prvi različici izostala zgolj pomotoma. Prav tako je po tej poti najverjetneje nastala *pokora* iz *pokoršne*, ker je izraz *pokora* na tem mestu pomensko povsem neustrezen. In končno gre pri besedi *zadoba* v pomenu *cene* več kot očitno za prvotni izraz, vzet iz skupne predloge, saj se *zadoba* kot sinonim za ceno pojavlja skupaj s *ceno* tudi v drugi predlogi. Povrh tega je glas *c* v njej zapisan s sestavljenim grafemom *cz* (*po Czeni*), značilnim za madžarske, kajkavske in nekatere vzhodnoštajerske tekste, in je potemtakem lahko le sekundarnega nastanka.

Pravopisne poteze prisežnega obrazca so sicer zelo značilne za čas nastanka in kranjsko slovenščino. Deloma se zgledujejo po bohoričici sodobnih slovenskih tiskanih besedil, so pa toliko opaznejši vplivi nemščine in tudi adaptiranih latinskih izrazov v njej (*Exellenzu, Commi|sarius*). Od bohoričice opazimo nedosledno rabo sestavljenih grafemov *zh* za glas *č* (*Pravizhnimu, sprizhat*), ter *sh* za *š* (*pershe|sem*) in *ž* (*podloshni*). Šumnik *š* je zelo pogosto zapisan preprosto z nemškim *sch* (*Schega*), ki ima na drugi strani po enkrat tudi glasovno vrednost soglasniških skupin *sk* (*Steyersche*) in *šk* (*Schodi*). Zanimiva je raba črke *x* za soglasniško skupino *kš* v besedi *takšna* (*nataxno*).

¹⁰ Druga različica vsebuje glede na prvo naslednje razlike v pisanju male oz. velike začetnice: *gospodske, Nech, verordenski, Jest, yunskasau, Lo|snischi, Shazat, Sadobe, goriz, Letu, Sgodit, Koker Se, Inu Jest, Sodnimu, Sprizhat, Sposnati, Kai, Snegovich, Lubi*.

¹¹ 2. različica: *Gäsposchi*

¹² 2. različica: *po te När mājnschi*

¹³ 2. različica: *Czeni*

¹⁴ 2. različica: *Shazilo_tich*

¹⁵ 2. različica: *Postenimö*

¹⁶ 2. različica: *bogojezimö*

¹⁷ 2. različica: *v|segamogozhnimö*

¹⁸ 2. različica: *Comi|sariusu*

¹⁹ 2. različica: *Pokoro*

²⁰ 2. različica: *Sporozö*

²¹ 2. različica: *provizno*

²² 2. različica: *Svestö*

²³ 2. različica: *pomagä*

²⁴ 2. različica: *v|sega*

²⁵ 2. različica: *v|se*

III. Tri ormoške mestne prisege

Glede na prejšnje prisežne formularje predstavljajo ormoški obrazci ločeno celoto z dovolj jasno prepoznavnimi skupnimi jezikovnimi in pravopisnimi značilnostmi. Povezujejo jih okoliščine pri nastanku (ormoška mestna pisarna) in kraj hrambe (fond mesta Ormož v Pokrajinskem arhivu Ptuj), ločuje pa časovna distanca v nastanku v razponu od nekaj desetletij do več kakor stoletja. Natančna datacija ormoških obrazcev ostaja namreč ena največjih neznank. A kakor koli že, vsi trije so bili zelo verjetno v rabi več kot le eno generacijo. Življenjska doba vseh skupaj, upoštevaje njihove morebitne predloge in mlajše prepise, je utegnila trajati kar dve stoletji, nekako od srede 17. stoletja do odprave mestne avtonomije leta 1849.

Poleg težav z datacijo je druga značilnost ormoških priseg tudi njihovo pozno odkritje, pozno tem bolj, ker so se stroke doslej razmeroma veliko ukvarjale s starejšimi vzhodnoštajerskimi literarnimi in drugimi dokumenti. Eno od teh treh obravnavanih priseg je A. Klasinc, prečrkovano v sodobni slovenski črkopis, celo že objavil pred dobrimi tremi desetletji v zborniku Ormož skozi stoletja in na istem mestu omenil tudi obstoj njene mlajše vrstnice.²⁶ Vendar je njegova nesamostojna objava, kot vse kaže, ostala povsem prezrta tako pri jezikoslovcih kot pri zgodovinarjih.²⁷ Pozornosti ni vzbudila niti faksimilna objava prisežnega obrazca v naslednjem, desetletje mlajšem ormoškem zborniku (1983).²⁸ Da ormoškega gradiva niso poznali starejši avtorji, ki so se intenzivno ukvarjali z vzhodnoštajerskim pisanim jezikom (F. Ilešič, J. Rigler),²⁹ ne preseneča ob dejstvu, da je bil ormoški mestni arhiv že od konca 19. stoletja shranjen v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu³⁰ in se ga do 60. let 20. stoletja ni nihče resneje loteval. Tako lahko le obžalujemo, da tri prisežna besedila iz Ormoža niso našla ustreznega mesta in obravnave v pregledih vzhodnoštajerskega in slovenskega pismenstva nasploh. Ni dvomiti, da bi poznavanje teh načelo kakšno novo vprašanje in morda osvetlilo katero še odprtih. Za zgodovinarja so besedila poleg

tega zanimiva ne le kot še en dokaz močnih vplivov kajkavskega kulturnega prostora na obmejnega štajerskega, temveč tudi v luči dejstva, da gre sploh za prve znane slovensko pisane uradne dokumente katere od pisarn sedmih mest Slovenske Štajerske, nastale pred 19. stoletjem.³¹

Ko sem se med raziskovanjem ormoške preteklosti podal po sledi obeh Klasinčevih priseg, prve objavljene in druge zgolj omenjene, mi je bila vseskozi v pomoč Marija Hernja Masten, ki ima tudi zasluge, da poznamo danes namesto dveh vse tri starejše slovenske dokumente ormoškega mestnega arhiva. Pri tem je najzanimivejše, da je Klasinc povsem prezrl prisežni obrazec za mestne svétnike, tem bolj ker je ta v knjigi mestnih sejnih zapisnikov zapisan takoj za meščansko prisego, ki jo je objavil.

S tem v zvezi si najprej pogledjmo, kje v ormoškem mestnem arhivu so dokumenti shranjeni, kakšno oporo imamo za datacijo in kako je dva obrazca datiral A. Klasinc.

Prva dva, prisega za na novo sprejete meščane in prisega za mestne svétnike, sta zapisana na zadnjih štirih paginiranih straneh (pag. 322–325) knjige mestnih sejnih zapisnikov 1650–1725.³² To je torej zelo okvirna datacija njunega nastanka. Majhna je namreč verjetnost, da bi besedili, zapisani pri koncu folianta, nastali po letu 1725, ko je bila knjiga zapisnikov že zaključena. Zgornjo letnico nastanka lahko pomaknemo nazaj tudi zato, ker tečejo zapisniki kronološko samo do začetka leta 1721 (pag. 316), nato se začenja naslednja knjiga zapisnikov 1721–1762,³³ v prejšnji pa je na naslednji strani 317 (pomotoma) samo še beležka o volitvah mestnih funkcionarjev januarja 1725. Med tem zapisom in našima dvema prisežnima obrazcema so še štiri paginirane strani. Prvi dve (pag. 318–319) govorita o delitvi mestnih gozdov leta 1710, na naslednjih dveh (pag. 320–321) pa sta nemški prisegi za mestne svétnike. Sodeč po podatku o delitvi gozdov so zapis, katerega vsebina ni sodila v kronološko zaporedje sejnih zapisnikov, zavestno uvrstili na konec knjige. Tu pa sta morali biti že tedaj obe nemški in obe slovenski prisegi, zato je bil umaknjen nekoliko nazaj. Prisege so torej najverjetneje nastale pred letom 1710, pri čemer so zapisovalci predvidevali, da se jim bo v prihodnje pridružil še kak podoben zapis, zato so zadnji dve strani knjige pustili nepopisani. Če pomislimo na funkcijo besedil –

²⁶ Anton Klasinc, *Ormož skozi stoletja* v luči arhivskih virov, *Ormož skozi stoletja*, Maribor 1973, str. 76. V objavi je precej prepisovalskih napak.

²⁷ Pogrešamo jo tudi v doslej najboljšem strnjenem pregledu slovenskih priseg: Matevž Košir, *Prisege v slovenščini*, *Arhivi XV* (1992), str. 6–11.

²⁸ Andrej Fekonja, *Pregled arhivske dejavnosti na ormoško-ptujskem območju v luči dela profesorja Antona Klasinca*, *Ormož skozi stoletja II*, Ormož 1983, str. 18.

²⁹ Fran Ilešič, *Hrvatski utjecaji u istočno-štajerskim tekstovima*, Zagreb 1905; Rigler, n. d., str. 661–668.

³⁰ Anton Klasinc, *Gradivo za zgodovino Ormoža in njegovega okraja*, *Ormož skozi stoletja*, Maribor 1973, str. 120 sl.

³¹ Prim. Boris Golec, *Regionalne razlike v jezikovni podobi prebivalstva slovenskih celinskih mest med 16. in 18. stoletjem*, *Zgodovinski časopis* 57 (2003), str. 35, op. 67.

³² *Zgodovinski arhiv Ptuj (ZAP)*, Arhiv mesta Ormož (AMO), šk. 9 (Sch. 6, Heft 16), zapisnik sej mestnega sveta 1650–1725.

³³ Prim. delno objavo: Gernot Fournier, *Sodni protokol ormoškega mestnega sodnika 1721–1762*, izpis za leta 1721–1730, *Ormož skozi stoletja IV*, Ormož 1993, str. 186–216.

slovensko se bom v nadaljevanju še vrnil, tu pa se kaže pomuditi ob vprašanju, kdaj bi avtor pisanja z izrazitimi kajkavskimi potezami jezik najbolj zgodaj lahko označil kot hrvaščino. Znano je namreč, da so avtohtoni prebivalci Civilne Hrvaške kajkavščino še v 18. in celo v prvi polovici 19. stoletja imenovali slovenski jezik, sinonim hrvaški pa je tega začel izpodrivati šele v 17. stoletju oziroma intenzivneje po letu 1700.³⁶ Prva kajkavska knjiga, ki v naslovu pravi, da je pisana v hrvaškem jeziku, je bila denimo izdana poznega leta 1664.³⁷ Upošteva ta dejstva se nagibam k sklepanju, da ormoška "hrvaška prisega" ni mogla nastati v zgodnji dobi pisanja knjige mestnih zapisnikov, torej po letu 1650, temveč vsaj nekaj desetletij pozneje. Okvirno bi jo lahko umestili v čas okoli leta

1700, torej kakšno desetletje ali dve pred letnico 1710, ki sem jo opredelil kot zgornjo. Posredno bi temu v prid govorila tudi nemška verzija prisege na isti strani, za katero sicer prav tako ne vemo, kdaj je nastala, imata pa slog pisave in raba velike začetnice več potez 18. kakor 17. stoletja. Tako lahko načelno pritrdim A. Klasincu, ki je sicer brez kakršne koli utemeljitve, a gotovo ne brez razloga zapisal, da gre za "obrazec prisege iz 17. stoletja, zapisan okrog leta 1700".³⁸

Zaradi lažjega razumevanja objavljam oba prisežna obrazca tudi prečrkovana v sodoben slovenski črkopis; pri tem dopuščam možnost, da kot nepoznavalec posebnosti jezika nekaterih mest nisem transliteriral povsem točno.

Prisega za na novo sprejete ormoške meščane³⁸

<p>[pag. 322] <i>Juramentum Ciuis Croaticae.</i></p> <p><i>JaS N. PriSe}sem, da ias niednomu drugomu GoSpodnu neschem podlo}sen ali pokoren biti, negho GoSpodnu Rihtaru } Rathu Ormoskoga Vara}sa, } nühou haSen na dobro pomochi Sprauliati, } Varaske prauicze hochiu pomochi braniti, hochem nüim pokoren } podlossen biti, } nes= chem S niednem SuuenSkem nikakou Baratssag ali paidastuo imati, kaibi Suproti Varaske prauicze doSe= uialo neschu gouoriti, Negho kuliko mie moguchie od Bo}sie Strani hochiu pomochi braniti. Takomi Bogh ...</i> [konec prečrtan, obrobni popravek neberljiv in prav tako prečrtan]</p>	<p>[pag. 322] <i>Juramentum Ciuis Croaticae.</i></p> <p>Jaz N. prisežem, da jaz ni jednomu drugomu gospodnu neščem podložen ali pokoren biti, nego gospodnu rihtaru i ratu ormoškoga varaša i njihov hasen na dobro pomoči spravljati i varaške pravice hočju pomoči braniti, hočem nim pokoren i podložen biti i neščem s nijednem zvenskem nikakov baratšag ili pajdaštvo imati, kaj bi suproti varaške pravice doze= vjalo, nešču govoriti, nego kuliko mi je moguče od božje strani hočju pomoči braniti. Tako mi Bog ...</p> <p>[konec prečrtan, obrobni popravek neberljiv in prav tako prečrtan]</p>
<p>[nadaljevanje drugega pisca na naslednji pag. 323] <i>...Pomo}i } Blaszena Deuicza Maria Majka Bo}ia, pre} Zuega greha } Macule Pr}jeta } Szui Szueteki, amen.</i></p>	<p>[nadaljevanje drugega pisca na naslednji pag. 323] <i>... pomozi i blažena devica Marija majka božja brez svega greha i makule prijeta i svi sveteki, amen.</i></p>

³⁵ Janez Rotar, Viri Trubarjevega poimenovanja dežel in ljudstev in njegova dediščina, *Zgodovinski časopis* 42 (1988), str. 334–338. – Prim. Rigler, n. d., str. 668.

³⁶ Rotar, n. d., str. 338.

³⁷ Klasinc, Ormož, str. 76.

³⁸ ZAP, AMO, šk. 9 (Sch. 6, Heft 16), zapisnik sej mestnega sveta 1650–1725, str. 322–323.

Prisega za na novo izvoljene ormoške mestne svétnike³⁹

<p>[pag. 324] <i>Szauēs Jednoga Ratnika, illiti Senatora Njēgoue Pri}zege.</i></p> <p><i>Jas N: N: Jeden }zebran Ratnik illiti pri}than Senator oude, obechuiem y Pri}ze}zem na denesni dain K}yednomu postuvanomu y poglavitomu Magistratu}u Talnacnosti, toga mesta Ormuskoga, }zmouim Telounum pri=}zegum }zato da Jas paiduche y v}zako Vureme, Kuliko bude potreba vu ra}zumnosti Rata Na}sega poszlu}zati, y Jednako }zpodabnem Modu}sem najperuo vu paiduche Potre=}boche pouerauati, na dale }zupratiunost }z=vun}zke Tusbe polek mo}yega Gospona Richtara y drugeh ostaleh poglavitaga Magistratu}a Talnacnosti Gosponou Ratnikou, y Senatorou naipako bale }zra}zumom Mo}yega }znania pres=}timeti, Ra}zumeuati, y }zuerhu Toga }zprauicnostium }zuditi, y Niti der}zati po=}lek Pr}yatela ali Ces Nepri}yatela, niti presti=}mak Rodbinstvuu, Par, ali Mittu, nego tak Bosnumu, kak Bogatomu, y tak Bogatomu kak Bosnumu, to Lublenu Tostoinosti Prauichu pomagat talati, y}zuer}zauati, Ni}star manie Tulikai Se toga abcinskoga Mesta negoue prauiche, Fraschine, }zlobodnosti, u}zako vreme Czuvati, Kuliko meni bude moguče Braniti y }zagouariat(i) pomaga(t)i y}zuprat tomu vu Naimen}sem ni}star gouor(iti) ali Misliti, y Tulikai}ze is Rata Na}seg</i></p> <p>[pag. 325] <i>Iliti Magistratu}sa Nigoue }zkrounosti, y Talnacnosti, nikomu ni}star vun pouedati, naiperuo Dabi, ali }ze Met }zvunskemi }zpominati, Negouu }stem Kai}ze Prauiche abcinskoga Mesta, y potrebač dotiche na ha}szzen biti, y Vu}zako vreme premisliti Pri}zegu }zave}zuvanie y Pristania Valie Mo}ye, Tak Meni Bog pomo}i y Bla}zena Deua Maria, pres }zue Makule y greha pr}jeta, y }zui Bosi }zuetehi, Amen.</i></p>	<p>[pag. 324] Savez jednoga ratnika iliti senatora njegove prisega.</p> <p>Jaz N. N. jeden sebran ratnik iliti pristan senator ovde, obečujem i prisežem na denešni dajn k jednomu poštuvanomu i poglavitomu magistratusu talnačnosti toga mesta ormuškega z mojim telovnum prisegum, zato da jaz pajduče i vsako vureme, kuliko bude potreba vu razumnosti rata našega poslušati i jednako spodabnem modusem najprvo vu pajduče potreboče poveravati, nadale suprativnost zvunske tužbe poleg mojega gospona rihtara i drugeh ostaleh poglavitaga magistratusa talnačnosti gosponov ratnikov i senatorov najpako bale z razumom mojega znanja preštimiti, razumevati i zverhu toga s pravičnostjum suditi i niti držati poleg prijatela ali čez neprijatela, niti preštimak rodbinstvu, par ali mitu, nego kak božnumu tak bogatomu i tak bogatomu kak božnumu to lublenu dostojnosti pravico pomagat talati i sveržavati, ništar manje tulikaj se toga abčinskoga mesta, negove pravice, fraščine, slobodnosti u sako vreme čuvati, kuliko meni bude moguče braniti i zagovarjat(i) pomaga(t)i i suprat tomu vu najmenšem ništar govor(iti) ali misliti i tulikaj se iz rata našeg</p> <p>[pag. 325] iliti magistratusa nigove skrovnosti i talnačnosti, nikomu ništar vun povedati, najprvo, da bi se med zvunskemi spominati, negovu s tem, kaj se pravice abčinskoga mesta i potrebač dotiče, na hasen biti i vu sako vreme premisliti prisegu zavezuvanje i pristanja valje moje. Tak meni Bog pomozi i blažena deva Marija brez sve makule i greha prijeta i svi božji sveteki, amen.</p>
--	---

³⁹ Prav tam, pag. 324–325.

Ormoška prisega za mestne svétnike

Zavez Jednoga Latnika, illiti Senatara²²¹
 Mojega Prispege,
 Jas J.C.D. Jedem Prebran Latnik illiti pris²²¹
 Jan Senatara oude, običajem i Prispegem
 na dnevni dan s jednomu posturonomu i
 poglavitomu magistratuju Talnacnosti, toga
 mesta Ormoškoga, s zmoum Telounum pri
 regum, pravo da jas priduche y vfrak²²¹ vu
 reme, kuliko bude potreba vu vafzumnoti
 kaba naslega potrlufati, i jednako sponab
 nem modustem najperuo vu priduche Pogo
 bahe ponexanati na dale suprativnost s
 nufke Jusbe polek mojega Gaspona Richtara
 i drugeh ostalch poglavitoga magistratufa
 Talnacnosti Gasponon Latnikou, i Senataron
 nufako bali srazumom Mojega kenaria pro
 fitnosti, razumevati, i svezku tega srazu
 mienestium svidit, i nisi derzati po
 tek prijatela ali is nekrdatela, nisi prestu
 mak Rad binstum, Pat, ali Dietu, nego tak
 Botnumu, kak Bogatomu, i tak Bogatomu kak
 Botnumu, do duplemu dostoinosti praviehu
 pomaga balati, i svezfranati. Gistare
 manie tulikaibe soga abeins koga dnesta
 neqoue praviehe, Fraschine, slobodnosti,
 vfrak vreme svezati, kuliko meni bude
 moquehe Braniti i srazouariva pomaga
 i srazat temu vu kaimenjem distat goni
 ali misliti, i tulikaibe is kaba naslega

Jezikovno in pravopisno analizo besedil prepuščam jezikoslovcem, glede obojega pa si vendarle dovoljujem nekaj opazanj. Obrazca kažeta izrazite kajkavske vplive in sta v osnovi sploh bolj kajkavska kot vzhodnoštajerska. Ni izključeno, da se opirata na kakšno predlogo z druge strani štajersko-hrvaške ali štajersko-ogrske meje (Medžimurja). Morda bi primerjava z morebitnimi ohranjenimi prisežnimi obrazci iz Varaždina ali Čakovca pokazala, da sta v Ormož priromala od tam in sta ju prepisovalca le nekoliko prilagodila ormoškemu idiomu in upravnemu izrazju na tej strani meje. Druga možnost je kajkavski izvor ali vsaj tamkajšnja šolska izobrazba zapisovalcev, vendar o njih ne vemo, kdo so bili. Kakor koli, kajkavski vplivi na vzhodnoštajerski cerkveni, knjižni in pisani jezik so bili zlasti v 18. stoletju zelo močni.⁴⁰ To potrjujejo domala vsi vzhodnoštajerski slovenski dokumenti iz 17. in 18. stoletja, posebej pa oni iz Središča ob Dravi, kjer je nastalo največ danes ohranjenih. Jezikovne in kulturne vezi so bile tako intenzivne, da v drugi polovici 18. stoletja srečujemo oznako *hrvaški* celo za govore obmejnega vzhodnoštajerskega prostora.⁴¹ Pri tem je posebej opozoriti na vpliv varaždinske gimnazije, na kateri se je šolala glavna vzhodnoštajerskih izobražencev, predvsem duhovnikov. Varaždin je bil tako vsaj od ustanovitve gimnazije (1636) kulturno središče čezmejnega prostora, ki je vključevalo tudi vzhodni del Slovenskih goric.⁴² Kot je znano, je imela kajkavščina kot pisani jezik v kvantitativnem pogledu že od 16. stoletja močno prednost pred štajersko slovenščino in ji je bila lahko dober zgled, ki seveda ni ostal brez posledic – kajkavskih vplivov v pismenstvu jezikovno zelo sorodnega prleškega in tudi širšega prostora.

⁴⁰ Prim. Rigler, n. d., str. 661, 667–668.

⁴¹ V tretji četrtini 18. stoletja so prleške obmejne govore označevali kot "hrvaščino" nekako v prostoru med mejo Štajerske proti Ogrski in Hrvaški ter črto, ki teče od Sv. Jurija ob Ščavnici do Velike Nedelje, še posebej pa govor Središča ob Dravi. Zgovoren dokaz so vizitacijski zapisniki župnij v arhidiakonatu med Dravo in Muro iz let 1760 in 1764: za radgonskega kaplana, rojenega Središčanca, pravijo, da ne zna nemško, temveč le "pure Croaticum", ljutomerski kaplan, po rodu iz Sv. Jurija ob Ščavnici, zna nemško in hrvaško, drugi kaplan, ljutomerski domačin, le hrvaško, kaplan pri Veliki Nedelji, po rodu Kranjec, iz Kamnika se je že privadil hrvaškemu naglasu (accentui Croatico), župnik v Središču, prav tako Kranjec, pa govori hrvaško (Croaticam linguam) sploh že zelo dobro (Jože Mlinarič, *Župnije na Slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhidiakonata med Dravo in Muro 1656–1774* (Acta ecclesiastica Sloveniae 9), Ljubljana 1987, str. 204, 211, 234, 240).

⁴² Prim. Rigler, n. d., str. 661, 678. – Utrditev pojma hrvaški za kajkavščino zagorskega prostora in njegova, četudi le akademska razširitev na govore onstran hrvaško-štajerske meje utegneta biti povezana tudi z dejstvom, da je bil Varaždin v tem času dve desetletji (1756–1776) politično središče Hrvaške, nato je to vlogo po velikem požaru spet prevzel Zagreb.

Pri ormoških priseгах je marsikdaj težko zagotovo ločiti med kajkavizmi in domačimi narečnimi izrazi. Tudi če je šlo za kajkavske predloge, so v novem okolju iz njih odstranili nekatere preveč tuje elemente. Zagotovo se je to zgodilo z osebnim zaimkom *jaz*, kolikor ga je v morebitni predlogi nadomeščal *ja*, vendar je *jaz* na drugi strani izpričan tudi v kajkavskih tekstih.⁴³ Podobno je iz varoši, ki se v meščanski prisegi še ohranja (*varoš*) in je bila tedaj živ izraz tudi v Prlekiji,⁴⁴ moralo v obrazcu za mestne svétnike nastati *mesto*. Zelo verjetno se je isto zgodilo z adaptiranimi nemškimi upravnimi izrazi, kot so *rihtar* (iz *Richter*), *rat* (*Rat*) in *ratnik* (*Ratsherr*), kolikor jih niso vsaj sinonimno uporabljali tudi onstran hrvaške in ogrske meje. Na Slovenskem sta bila *rihtar* in *rat* splošno razširjena,⁴⁵ kolikor mi je znano, pa se je mestni svétnik pojavljal v obliki *ratnik* le v Ormožu; drugje srečujemo *ratnega gospoda*.⁴⁶ Za prevzem svétniške prisege neposredno iz kajkavskega prostora morda govori latinizma *senator* in *magistratus* (hungarizirani *magistratuš*), oba sicer v 18. stoletju izpričana v Središču,⁴⁷ ter zlasti beseda *talnačnost*, izpeljanka iz madžarskega *tanács* v pomenu svet oz. zbor (*városi tanács* = mestni svet). Hungarizem *varoš* za mesto in trg je bil, kot že rečeno, razširjen tudi na vzhodnoštajerskem obrobju,⁴⁸ a vsekakor bolj domač kajkavskemu prostoru. Drugi izrazi iz hungarizem *barátság* za prijateljstvo pa utegne spet govoriti v prid prenosa izvirnega besedila meščanske prisege iz krajev onstran štajerske deželne meje. Na uvoženost obeh obrazcev bi kazali tudi njeni sklepni formulir religiozne narave. A čeravno sta značilni za cerkveni jezik zagrebške škofije, to še ne pomeni, da ju niso prav v takšni obliki uporabljali tudi Ormožani. Iz hrvaških krajev je namreč izhajal ali se tam šolal dovršen del ormoške laične duhov-

⁴³ Prim. prav tam, str. 669.

⁴⁴ Prim. slovensko prisego ljutomerskih tržanov iz obdobja 1717–1725: Fran Kovačič, *Ljutomer. Zgodovina trga in sreza*, Maribor 1926, str. 229; prim. slovenske dokumente trga Središče ob Dravi iz 17. in 18. stoletja (Ilešič, n. d., str. 3, 13, 14, 17, 20).

⁴⁵ Njuna najzgodnejša raba v uradnem dokumentu je iz 16. stoletja v prisežnih obrazcih mesta Kranja: Nikolai Mikhailov, *Jezikovni spomeniki zgodnje slovensčine*. Rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550), Trst 2001, str. 95–99; o splošni uveljavljenosti v 18. stoletju priča prisežni obrazec za mestne sodnike na Kranjskem: Peter Ribnikar, *Slovenska prisežna obrazca iz srede 18. stoletja*, *Jezik in slovstvo* XIX (1973/74), str. 261; o sinonumu *svet* za *rat* pa: Janez Kos, *Slovenski prisežni pouk iz Metlike*, *prav tam*, str. 258.

⁴⁶ Prim. Boris Golec, *Slovenica iz prve polovice 18. stoletja v metliški poročni matici in ljubljanski oklicni knjigi*, *Arhivi* XXII (1999), str. 150, 152; isti, *Starejša arhivska slovenica mesta Kranja*, *Arhivi* XXV (2002), str. 75.

⁴⁷ Prim. Ilešič, n. d., str. 14, 17, 19.

⁴⁸ Po informaciji Marije Hernja Masten je na Ormoškem danes v izključni rabi beseda *mesto*, prleški govori okoli Cirkulan pa, denimo, poznajo *vareš* za Ptuj.

ščine, poleg tega pa je ormoški frančiškanski samostan, tesno povezan z mestnim življem, sodil v slavonsko provinco.⁴⁹

Značilni kajkavizmi, ki bi bili težko v živi rabi v ormoškem govoru, so denimo: *jeden, bude, gospon, vreme* ter končnici *-oga* in *-omu* (*ormuškoga, nijedonomu drugomu*), danes na Štajerskem omejeni le na Središče in njegovo neposredno okolico.⁵⁰ Obe končnici (*-omu sicer kot -omo*) se poleg tega pojavljata tudi v tretjem najmlajšem obrazcu, ki torej prav tako še ne pozna prleških sufiksov *-ega* in *-emu*, sredi 19. stoletja prav od tod prevzetih v slovenski knjižni jezik. Izrazita kajkavska poteza vseh treh obrazcev je zlasti dosledna raba veznika *i*. Tega srečamo že v najstarejšem slovenskem štajerskem besedilu, velikonedeljski prisegi iz leta 1570. Rigler ga je s tem v zvezi označil kot "morda kajkavskega", ker ni izključil možnosti, da se je *i* v 16. stoletju na Štajerskem še govoril.⁵¹ V starejših vzhodnoštajerskih besedilih je še zelo pogost,⁵² sodobno prleško narečje pa ga ne pozna.⁵³

Tretji ormoški prisežni obrazec⁵⁴ je, kot že rečeno, vsaj nekaj desetletij ali več kot celo stoletje mlajši od prvih dveh. A. Klasinc je nedvomno mislil nanj, ko je leta 1973 v svoji razpravi v zborniku Ormož skozi stoletja skopo zapisal: "V arhivu mesta Ormoža je ohranjen tudi mlajši obrazec prisege iz druge polovice 18. stoletja v vzhodnoštajerskem slovenskem narečju".⁵⁵

Kakor koli že, obrazec najverjetneje res izvira še iz druge polovice 18. stoletja, čeprav nosi nevezan list, na katerem je zapisan, natančen datum 1. januar 1803. Slovenska prisega je sicer del dokumenta s podpisom ormoškega mestnega sodnika in sveta (*N. N. Richter und Rath*), sestavljata pa ga nemški prisežni obrazec (*Bürgereid*) in njegov nenaslovljeni slovenski prevod.

Zaradi boljše razumljivosti podajam tudi ta prisežni obrazec vzporedno v transkribirani in transliterirani obliki.

Enako kot prejšnja dva tudi ta obrazec ne more skriti kajkavskih potez, a kot celota vendar daje vtis, da gre, kot pravi že Klasinc, za vzhodnoštajersko slovensko narečje. Kot prleške je, deni-

mo, prepoznati oblike: *vsaki čas*, edninski dajalnik *purgari*, končni *o* v dativu *celomo* idr. Končno sodbo o jeziku bodo seveda lahko dali le jezikoslovci. Opozoril bi samo na najočitnejše razlike glede na prejšnji dve prisegi: *vsega, vse* namesto *svega, svi*, oziralni zaimek *kere*, števniki *en* namesto *jeden, nijednomu*, veznik *ali* namesto *ili* in *iliti*, čeprav se ta enkrat še pojavi. Nedomač ostaja v tem času že izključno kajkavski veznik *i*,⁵⁶ ob njem pa enkrat nastopi še kajkavizem *koja kakvo*. Samo v tem obrazcu je tudi pojem *purgar*, in sicer tako v ednini kot v množini. Ze iz prejšnjih dveh priseg sta znana pojma *magistratus(š)* in *varaš*; za *varaš* Rigler pravi, da je kajkavski, v vzhodnem delu Slovenskih goric pa je znana oblika *varoš*.⁵⁷

Kajkavski vplivi na vsa tri ormoška prisežna besedila so še bolj kot v samem jeziku izraziti v pravopisu.⁵⁸ Naj opozorim samo na najočitnejše: sestavljena znaka *ǰz* in *sz* za glas *s*, precej dosledna raba *ch* za šumnik *č* (slednji nastopa tudi kot *c* in *cz*) in *cz* za sičnik *c* (ta je alternativno zapisan kot *ch*), pogostost zapisovanja *s* za šumnik *š*, a tega je v najmlajši prisegi povsem izpodrinil zapis *ǰs*. Precejšnje razlike so v zapisovanju glasu *ž*: poleg kajkavskega grafema *s* srečamo še *sz*, *ǰs*, *ǰz*, *ss* in *ǰ*, v nobenem besedilu povsem enotno. Vsi trije teksti so torej pravopisno zelo daleč od sočasnih osrednjeslovenskih in slovenskih štajerskih besedil zunaj Prlekije. Nemški sestavljeni grafem *sch* nastopa denimo enkrat samkrat (*Fraschine*), a še to zgolj na videz, saj gre v resnici za zaporedje kajkavskih znakov *s* in *ch* z glasovno vrednostjo *šč*.

Če torej ormoške prisege primerjamo z drugimi vzhodnoštajerskimi uradovalnimi besedili 17. in 18. stoletja, sodijo v krog pismenstva Središča ob Dravi, po pravopisu bolj ali manj dosledno kajkavskega in po jeziku pod močnimi vplivi severnopravškega sosledstva.⁵⁹ Drugi geografsko najbližji uradovalni zapisi – ljutomerska, hrastovška in ptujskogorska prisega – so pravopisno veliko bližje kranjskim in drugim slovenskim besedilom kakor kajkavskim, četudi ima, denimo, ljutomerska prisega izrazite kajkavske jezikovne poteze.⁶⁰

⁴⁹ Prim. p. Marjan Vogrin, Samostan manjših bratov observantov v Ormožu, *Ormož skozi stoletja*, Ormož 1993, str. 9–14.

⁵⁰ Prim. Rigler, n. d., str. 662.

⁵¹ Prav tam.

⁵² Prim. zlasti Ilešič, n. d.

⁵³ Prim. Rudolf Kolarič, Prleško narečje, *Svet med Muro in Dravo*, Maribor 1968, str. 648.

⁵⁴ ZAP, AMO, šk. 29, mapa 50a, Meščanska pisma – obrazci za sprejem v meščansko zvezo, pag. 338–339.

⁵⁵ Klasinc, Ormož, str. 76. – Zdi se, kot da je stavek nekakšen vrinek, ki se ga je Klasinc domislil naknadno, ko je bila razprava že tik pred tiskanjem, saj necitirane navedbe še zdaleč niso bile njegova navada. Bržčas prisežnega obrazca v tistem hipu ni imel pri roki in se niti ni mogel spomniti, kje natanko ga je videl, kajti gradivo ormoškega mesta je bilo tedaj, leta 1973, še v Gradcu.

⁵⁶ Prim. Bernard Rajh, Prispevki k zgodovini vzhodnoštajerskega knjižnega jezika, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 70, Nova vrsta 35 (1999), str. 343 sl.

⁵⁷ Rigler, n. d., str. 664.

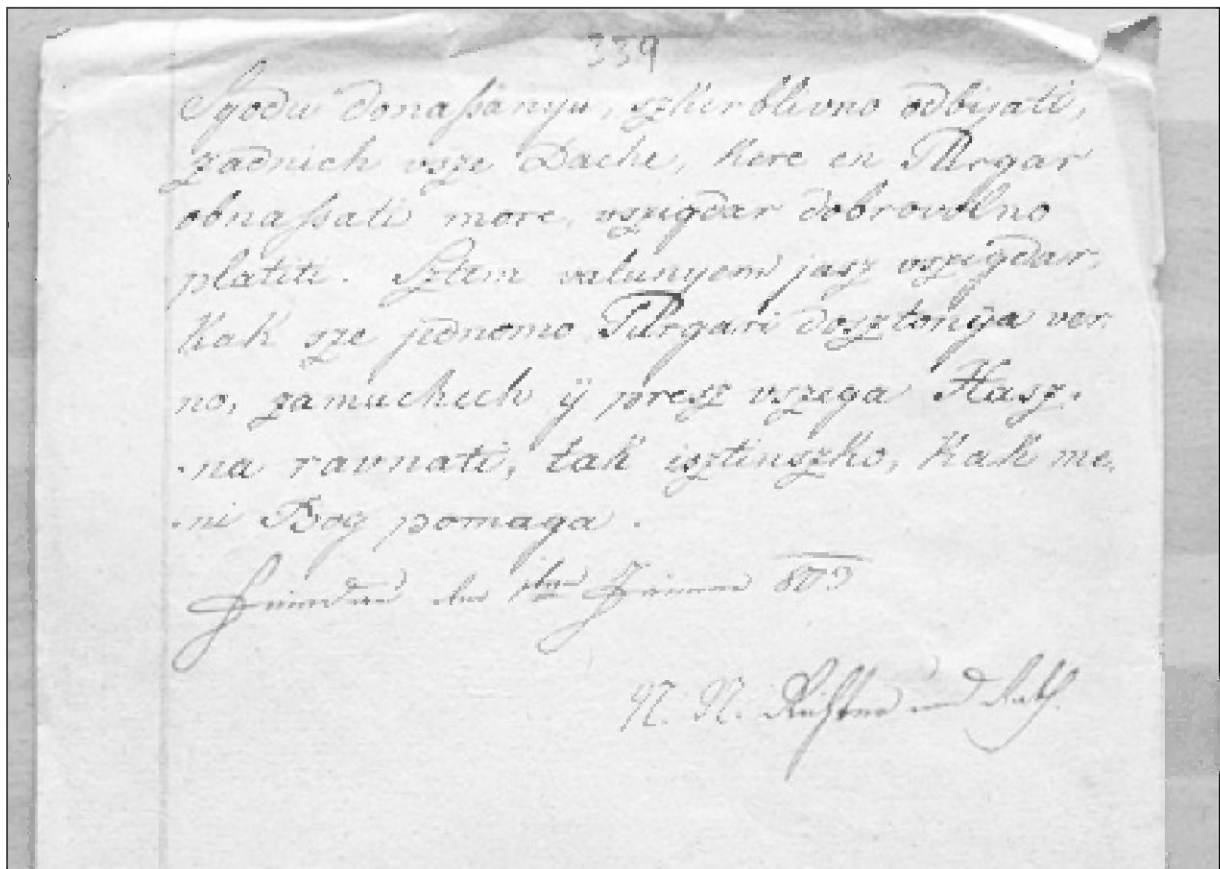
⁵⁸ Kot merilo čistega kajkavskega pravopisa tega časa so mi rabila Pravila bratovščine sv. Florijana v Središču iz leta 1705. Prim. komentirano objavo: Ilešič, n. d., str. 11–14; prim. tudi Rigler, n. d., str. 668.

⁵⁹ Prim. komentirane objave srediških dokumentov: Ilešič, n. d.

⁶⁰ Prim. Rigler, n. d. 667, 668–669, 674; objava ljutomerske prisege: Kovačič, n. d., str. 229; objava hrastovške prisege: Fr. Kotnik, Slovenska prisega iz Hrastovca, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 23 (1928), str. 147–148; objava ptujskogorske prisege: Matej Slekovec, *Župnija sv. Lovrenca na Dravskem polju. Krajepisno-zgodovinske črtice*, Maribor 1885, str. 134.

<p>[pag. 338] <i>Jasz N. N. preszechem Bogo vszamuguchemu vszaznajuchemu presz vszega sznotrafsnyoga dvoinoga Mišlenya ý Razuma eno resznichno telovno Priszego, da jasz vsze ono, Kai meni moja napreposztavlena Goszpoczka illiti szlavni Magisztratušs Ormuški vu obchinszkum, ali zoszebnum zapovedu bude, vszakichasz sztalno, ý presz Mermranya obder}zavati, vsza ona Poszla, Kera Purgarum ali czelomo Vara}su en Haszen dona}sanyu, obna}sati, ona paku, Koja Kakvo</i></p> <p>[pag. 339] <i>Sgodu dona}sanyu, szkerblivno odbijati, zadnich vsze Dache, Kere en Purgar obna}sati more, vszigdar dobrovolno platiti. Sztem valunyem jasz vszigdar, Kak sze jednomo Purgari dosztonýa verno, zamuchech ý presz vszega Haszna ravnati, tak isztinszko, Kak meni Bog pomaga.</i></p>	<p>[pag. 338] <i>Jaz N.N. presečem Bogo vsamugučemu vszaznajučemu brez vsega znotrašnjoga dvojnoga mišljenja i razuma eno resnično telovno prisego, da jaz vse ono, kaj meni moja napre(j)postavlena gosposka iliti slavni magistratuš Ormuški vu občinskum ali zosebnum zapovedu bude, vsaki čas, stalno i brez mrmranja obdržavati, vsa ona posla, kera purgarum ali celomo varašu en hasen donašanju obnašati, ona paku, koja kakvo</i></p> <p>[pag. 339] <i>zgodu donašanju, skrbljivo odbijati, zadnič vse dače, kere en purgar obnašati more, vsikdar dobrovolno platiti. S tem valunjem jaz vsikdar, kak se jednomo purgari dostonja verno, zamučec i brez vsega hasna ravnati, tak istinsko, kak meni Bog pomaga.</i></p>
--	---

Druga ormoška meščanska prisega, zapisana leta 1803 (zaključek)

Na koncu kaže opozoriti še na drugo kulturnozgodovinsko razsežnost ormoških tekstov. Poznamo namreč več slovenskih (pol)uradnih besedil iz pisarn štajerskih trgov, ormoška pa so, kot rečeno, edini znani slovenski uradovalni zapisi katerega od sedmih spodnještajerskih mest. Temu se ni čuditi, saj sta bili v tem prostoru po jeziku svojega prebivalstva daleč najbolj slovenski mesti Ormož in Brežice, obe do druge polovice 18. stoletja sploh izrazito slovenski.⁶¹ Takšno stanje sta v Ormožu omogočala močna vpetost mesteca v prleško zaledje in šibko priseljevanje iz nemškega prostora.⁶² Tradicionalna jezikovna in etnična podoba se je začela spreminjati šele z močnejšim dotokom nemškega življa proti koncu 18. stoletja;⁶³ to se je nazorno

odrazilo v jezikovni praksi domače župnije. Od prvih zahtev mestnih očetov po nemški katehezi leta 1782 – duhovniki so dotlej poučevali verouk le v hrvaškem (!) in slovenskem jeziku⁶⁴ – do leta 1805 izpričane redne nemške pridige poleg slovenske,⁶⁵ je minila manj kot ena generacija. Sprememba stoletnega razmerja med slovenščino in nemščino pa se je ne nazadnje izrazila tudi pri obravnavanih prisežnih obrazcih. Če je prva meščanska prisega iz okoli leta 1700 najprej zapisana v slovenščini in nato v nemškem prevodu, je vrstni red jezikov pri drugi, tisti z letnico 1803, zamenjan. Na to je brez dvoma vplivalo še dejstvo, da je nemščina medtem (1784) tudi formalno postala uradni jezik monarhije.

⁶¹ Prim. Golec, *Regionalne*, str. 31, 34–35.

⁶² Prav tam, str. 36.

⁶³ Prim. *Klasinc*, Ormož, str. 75.

⁶⁴ Prim. Nada Jurkovič, *Šolstvo (1676–1847) in bratovščina sv. Rešnjega telesa (1661–1787) v Ormožu*, *Ormož skozi stoletja III*, Ormož 1988, str. 166.

⁶⁵ Prim. Stanko Kotnik, *Trije drobci o narodnem prebujanju vzhodne Štajerske*, *Svet med Muro in Dravo*, Maribor 1968, str. 699–700.